

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM DOKTORI ISKOLA

Forgács Kristóf

A Vákuum Tv

intermediális performansz-kabaré 1994–95 közötti időszaka

DLA tézisek

Témavezető:

Dr. habil. DLA Szegedy-Maszák Zoltán egyetemi tanár, Doktori Iskola-vezető

Budapest, 2022

Az értekezés tárgya a Vákuum Tv csoport fiatal alkotóinak munkája Budapesten a *Tilos az Á* alternatív szórakozóhelyen 1994 márciusa és 1995 decembere között, a kulturális és művészeti közeghez való viszonyuknak a vizsgálata, és az önmagán túlmutató kulturális jelenség jelenkori feltérképezése.

A kutatás célja, hogy eleget tegyen annak a kihívásnak, hogy a Vákuum Tv legintenzívebb, 1994 és 95 közötti majdnem kétéves időszakát, vagyis egy 27-28 évvel korábban létezett csoport empirikus és efemer alkotói helyzetét hiteles és érzékletes módon mutassa be. Ezt a korabeli analóg technikával készült és ezért mai szemmel gyenge minőségű videódokumentáció alapján kell megkísérelnem, ami ráadásul a videó médiumánál fogva a Vákuum Tv élő médiumának tolmácsolására csak részlegesen képes. A nehézséget fokozza, hogy az autentikus videófelvevételek az azóta lezajlott társadalmi és kulturális átalakulások következtében esetenként új kontextusba kerültek. Így az akkori események egyik lényegi tulajdonságának, az alkotói helyzetek intenzitásának érzékletes bemutatása ma csakis a megváltozott kontextusok, vagyis a folyamatosan létrejövő hangsúlyeltolódások¹ tükrében kísérelhető meg. Mégis a lehető legérzékletesebb képet próbáltam megrajzolni, hogy a későbbi generációknak segítsen megfejtetni a Vákuum Tv korabeli jelentését. Ez – hiánypótló jellegéből adódóan – a későbbi kultúrtörténeti kutatások számára is forrásértékű információkkal szolgálhat.

A Vákuum Tv kifejezés több dolgot is definiál egyszerre. Egyrészt az előadások keretétől szolgáló hatalmas díszletelemet, egy ember nagyságú, stilizált tévékészüléket, az e köré szerveződő és létrejövő műsort, eseményt, ezenkívül az azt létrehozó művészcsoporthoz. Ezek együttese pedig a Vákuum Tv fogalmát jelenti, és azt az egyedi műfajt is egyben, amit a csoport létrehozott.

¹ Szegedy-Maszák Zoltán témakiírására reflektálva indítottam el doktori programomat (https://doktori.hu/index.php?menuid=195&lang=HU&tk_ID=106914). Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

A Vákuum Tv 1994 márciusától Budapesten, a *Tilos az Á* alternatív szórakozóhelyen az 1989-es rendszerváltás utáni időszak aktuális jelenségeit dolgozta fel heti rendszerességgel, amiben elsősorban a mindennapi élet, a televíziózás és a kultúra minőségének átalakulási folyamatai manifesztálódtak eseményalapú, interaktív művészeti projekt formájában. A stáb mozgóképpel, hanggal és színpadi cselekménnyel vegyesen dolgozott, vegyítve a színház, a kabaré, a performansz, a revü és a televíziózás műfaját. Ami megszületett, leginkább egy élő show-műsorhoz volt hasonlítható, montázsként keveredett az interaktív performansz a videóval. A műfajok kölcsönhatása a hatalmas tv-keret-díszlet kontextusában alkalmat adott a kor legbefolyásosabb médiuma, a televíziózás kérdéses pontjainak megidézésére, abszurd karikírozására. A Vákuum Tv eseményeire hétfő esténként került sor, ezzel utalva arra is, hogy 1989. január 1-ig² ezen az állami tv-csatorna nem közvetített adást. Így az ország lakosságának szórakoztatásában egy üres este, vákuum keletkezett.

A műsorok közönségét a rendszerváltás felszabadító légkörét befogadni és alakítani szándékozó fiatal értelmiségiek tették ki, de az adott időszak kelet-európai fejleményei iránt nyitott külföldiek is csatlakoztak az érdeklődők táborához. A közönség és az alkotóközösség viszonyát jellemezte, hogy az interaktív történések sodrában a fogyasztóvendég esetenként fellépővé vált. Nemcsak a színpadon, hanem a nézőtéren hirtelen kialakult önszerveződő folyamatok is befolyásolták az előre megtervezett program menetét. Ezek a helyzetek rögtönzésre, éber és koncentrált interaktív együttműködésre készítették a résztvevőket. A csoport a tervezetten megvalósított műsorszámok mellett kötetlen improvizatív helyzetekkel, a játék és a humor eszközét vegyítve reflektált a 90-es évek elejét jellemző társadalmi és művészeti átalakulásokra.

A *Tilos az Á* léte folyamatosan vitatéma volt. A sorozatos lakossági panaszokból következő érdekellentétek, de még inkább a konkurens vendéglátósok által kifejtett kerületi politikai lobbizás végül ellehetetlenítették a klub létét. A rendszerváltás hajnalán, 1989 szilveszterén megnyílt *Tilos az Á* 1995-ben bezárt. Mivel a Vákuum Tv csoport eseményalapú művészeti tevékenységének folyamatos működése szorosan összefonódott a *Tilos az Á* közegével, ezért részben a klub bezárásának idejére datálódott a Vákuum Tv projekt legtermékenyebb, kb. két évig tartó és ezalatt legalább 44 db önálló, egyedi műsort létrehozó együttműködési időszakának vége is. Ezt követően 1996-ban még kétszer fellépett a csoport külföldön, az amszterdami *Next 5*

² https://helsinkifigyelo.blog.hu/2019/07/23/vege_az_adasszUNETnek_televiziozas_1989-ben Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

Minutes, tactical media konferencián, valamint a párizsi „Magyar Parallel Kulturális Hét” keretében a La Flèche d’Or szórakozóhelyen. Ezután Kistamás Lászlóval egy másik felállásban, különböző helyszíneken, alkalomszerűen fellépve, még pár évig tevékenykedett a Vákuum Tv, 4 db önálló műsort létrehozva olyan helyeken, mint 1997-ben a bécsi U2 rendezvénysorozat és a Budapesti Francia Intézet, 2000-ben pedig a „Média Modell” című kiállítás a Városligeti Műjégpálya teraszán, ez utóbbi alkalmával két estés műsorral jelentkezett a csoport.

A kutatás módszerei

Dolgozatom alapjául az a forrásértékű videóarchívum szolgál, amely a Vákuum Tv-nek a *Tilos az Á*-ban és más külső fellépőhelyeken a műsorok nagy részét rögzítő felvételeit tartalmazza. Ezt az anyagot azóta végzett tanulmányaim és alkotói tapasztalataim alapján kialakult módszerekkel vizsgálom. A lábjegyzetekben szereplő linkeken ezek közül több videó is megtekinthető. A csoport létrejöttéről, az együttműködés során kialakult helyzetekről saját emlékezetem alapján számolok be az elbeszélés módszerével. A Vákuum Tv alkotócsoport tevékenységének a 90-es évek kulturális környezetébe történő elhelyezéséhez ugyancsak alkotói tapasztalataimat, megfigyeléseimet, reflexióimat, valamint a megjelent kultúrtörténeti írások idekapcsolódó anyagát használom fel.

A csoportnak magam is tagja voltam, így dolgozatomban egy szubjektív beszámoló készítésére, az emlékeimre és tapasztalataimra épülő személyes gondolatok és következtetések kifejtésére vállalkozom. Mivel jelen alkotótevékenységem lényege a mozgókép és a hang eszközeivel történő kommunikáció, a mockumentary³, a reality és scripted reality műfajában az internet különböző felületein, a művészettudomány médiumához inkább gyakorló alkotóként tudok viszonyulni. Írásomban ezért az alkotói észrevételek közlését elősegítő szövegszerkezet létrehozására törekedtem. Nemcsak a tényeket, de az élményt is igyekeztem visszaadni.

Az értekezés felépítése

Az értekezés szövege a történéseket bemutató, valamint az azokat elemző gondolatok szövedékéből alakult ki. Az így létrejövő csomópontok rajzolata térképként adhat segítséget az olvasónak a Vákuum Tv-jelenség utólagos értelmezéséhez.

³ A mockumentaryról: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Mockumentary> Az utolsó letöltés dátuma: 2021. 12. 03.

Az első fejezet bemutatja a Vákuum Tv kialakulásának körülményeit, a csoport alapítójának a 80-as és 90-es években folytatott alkotói tevékenységét, kulturális kapcsolatrendszerét, valamint a későbbi tagok kulturális érdeklődését és közegét. Felvázolja a csoport létrejöttét és a működés kereteit meghatározó díszlet létrejöttét és jelentőségét. Kitér a *Tilos az Á Klub*nak mint szubkulturális szórakozóhelynek közvetlenül a rendszerváltás után betöltött szerepére, a tulajdonosok kulturális előképeire, ezekből adódó törekvéseire és a Vákuum Tv aktivitásait támogató viszonyára. Mindezek kapcsán betekintést nyújt az adott korszak kulturális, művészeti, szociális és művészetoktatási aspektusainak azon szegmenseibe is, amelyek az értekezés kontextusainak szempontjából fontosak.

A második fejezet részletesen tárgyalja a Vákuum Tv csoport 1994–95 közti alkotótevékenységét. Ennek során adatszerűen felsorolja a csoport műsorainak szerkezetét, funkcionális és vizuális működési variációit, az adások struktúrájának listáját, majd néhány kiválasztott műsor példája alapján írja le a funkcionális és vizuális működési variációk előfordulásait. Ezt követően az adások során készült videódokumentációból kiválasztott műsorok leírásával és a kiválasztott dokumentáció mozgóképanyagának elérhetővé tételével részletes betekintést ad a tárgyalt műsorszámok dramaturgiájának és az alkotói módszerek sokrétű és újszerű összefonódásának módozataiba. A leírás, valamint a vizuális dokumentáció együttese az új formátum létrejöttének bemutatására irányul. A záró alfejezet művészettörténeti kapcsolódásaikat vizsgálja.

A harmadik fejezet számba veszi a Vákuum Tv csoport 1994–2000 közötti kulturális kapcsolatait, benne a korszak progresszív színházi, képző-, zene- és filmművészeti alkotóival és az alternatív szcéna képviselőivel. Megemlíti a létrejött előadásoknak és egyéb megjelenéseiknek hazai és nemzetközi eseményeit, majd kitér a csoport magjának felbomlására. Felvázolja a csoport hosszabb távú fennmaradását és ismertté válását akadályozó tényezőket. A Vákuum Tv asszociatív kulturális kontextusai című alfejezet a 20. század paradigmaváltásait körvonalazva, azoknak kontextusában elhelyezve elméleti összefüggésben tárgyalja a Vákuum Tv csoport 1994–95 közötti alkotótevékenységének általam felállított fiktív történelmi kapcsolatait.

A negyedik fejezetben a mestermunka bemutatására kerül sor.

Az ötödik fejezet a felhasznált irodalom és a fotók jegyzékét tartalmazza.

A hatodik fejezet, a Függelék, a Vákuum Tv 1994–95 közötti eseményeinek felvételeiről készült videófelveteleket tároló kazetták leltárszerű listáját tartalmazza, ami az így fennmaradt adások és műsorszámok listája is egyben, abban az időrendben, ahogy a műsorokban szerepeltek.

A téma mindeddig feldolgozatlan, ezért a kutatás eredménye nem lehet más, mint ennek a hiánynak legalább részleges pótlása és a kulturális átörökítés elősegítése. Feltételezhető, hogy mind a művészettudomány területén kutatóknak, mind a mindenkori érdeklődőknek érdekes lehet betekinteni az alkotócsoporthoz 1994–95 közötti intenzív alkotói időszakába, melynek során legalább 44 adást és mintegy 200 műsor-számot hoztak létre.

A Vákuum Tv időszakának meghatározó volt alkotói pályám alakulásában, és erős hatást gyakorolt későbbi munkáim témaválasztására és formanyelvére. Ennek a hatásnak a felmérése az eddigi művészi tevékenységem újraértelmezéséhez és a tudatosabb folytatáshoz is jelentős számomra.